

Hogy hol tart most az Új Kép? Esetleg a még újabb, a még aktuálisabb felé mozdul el, talán a kommunikáció többesélyűsége is éppen most vált sürgető elvvé. A cím a távlatból való láttatást és rákérdezést ígéri olvasójának, noha a lap az elmúlt évek eseményeinek függvényében sokszor épp a jelentudat mozdulatlanságát, régies képét ragadta meg. Legnagyobb érdeme mégis, hogy megszólaltatta a pedagógusokat, azokat is, akik nem gondoltak az írás-

beli dialógus lehetőségére, az új nemzedék is bemutatkozott, és a képzőművészet-tanárok alkalmat kaptak a lap arculatának alakítására. Ma, amikor ennyien elhagyták szülőföldjüket, s az íróársadalom szintén megfogyatkozott, ez az ösztönzés a legfontosabb; a szakmai véleménycsere a folyamatos továbbképzést, illetve tudományos haladást szolgálja.

Hóza Éva

Tankönyvek az Európai Unióban

Az Európai Unión belül nem létezik egységes „tankönyvpolitika”, hiszen egységes oktatáspolitikai sem létezik. A Közösség oktatáspolitikája például az agrár- vagy a versenypolitikával ellentétben nem alkot olyan közös és homogén rendszert, amely azáltal, hogy végrehajtható és kötelezően betartandó jogi alapra támaszkodna, az Unió összes tagállamában egységesen megjelenő jegyeket hordozna. Amikor tehát az Európai Unió oktatáspolitikáján belül a tankönyvügyre koncentrálunk, általában a nemzeti kompetencián belül kell vizsgálnunk, még akkor is, ha bizonyos dimenziók – például centralizált, illetve decentralizált típusú oktatási rendszerű tagállamok – szerint sikerül az Európai Unión belül a fő típusokat felvázolni.

Mivel a tankönyvkérdés a legkülönbözőbb gazdasági, politikai, szakmai körök érdekeit ütközteti, nemcsak itthon, de az Európai Unió egyes tagállamaiban is viták tárgya. Megjegyzendő, hogy a viták gyakorisága egyenesen arányos a rendszer centralizáltságával; hiszen minél nagyobb azoknak a száma, akik valamiféleképpen befolyásolják a tankönyvkiadást, továbbá a jóváhagyást, annál gyakrabban fordulnak elő érdekösszeütközések, vagyis minél inkább szabad piaci termék a tankönyv, annál kevesebb a probléma. Ugyanakkor számtalan tanulmány és kutatás bizonyítja, hogy a teljesen liberalizált piac egyáltalán nem eredményezte a lehető legjobb minőségű tankönyvek létrejöttét. Azt pedig nem érdemes hangsúlyozni, hogy a tankönyvet mint terméket, illetve a tankönyvkiadást mint gazdasági tevékenységet nem lehet

kizárólagosan közgazdaságilag mérni. Hiszen a tankönyv a társadalom legnagyobb része számára a műveltség legfőbb forrása, és mindannyiunk tudásának bázisa. A tankönyv az oktatási, nevelési, tanulási folyamat eszköze, amely az egyének társadalmi azonosságtudatát, értékrend-szerét, szemléletét a családi közösség után másodikként a leginkább befolyásolni tudja. Nem mindegy tehát, hogy milyen a tankönyv, amelyet a koránál fogva még leginkább alakítható individuum, a diák a kezébe kap.

A közösségi jog hatása a tankönyvpiacra

Homogén oktatáspolitikáról az Európai Unión belül nincs szó, azonban közösségi szinten mind több az előrelépés az alapok, a közös elvek elfogadása érdekében. Az

Európai Unió joganyagában tankönyv-szempontról számunkra releváns rendelkezések egyrészt azok, amelyek a közösségi oktatáspolitikáról szólnak, másrészt pedig a tankönyvkiadást mint gazdálkodói tevékenységet a belső piac szempontjából meghatározzák.

A Római szerződés nem érinti az oktatáspolitikai területét, azonban az Európai Közösségben a hetvenes évek elejétől mind gyakrabban hallani az oktatáspolitikáról, hiszen ahogy az unió halad a közös európai piac felé, a gazdaság- és szociálpolitika kérdéseinek összeegyeztetését is csak az oktatáspolitikán keresztül lehet megvalósítani.

Az 1974. június 6-i, az oktatásügy területén való együttműködésről szóló határozatban (1) a Közösség oktatásügyi miniszterei lefektették az Európai Közösségen belüli együttműködés általános elveit. A határozat hangsúlyozza, hogy az oktatásügy tagállami kompetencia, valamint az együttműködés és összehangolás is csak korlátok között valósulhat meg.

A Tanács és az oktatásügyi miniszterek 1976. február 9-i határozata (2) cselekvési programot fogalmazott meg, melyben már szerepel az európai oktatási rendszerek kapcsolatának javítása.

A hetvenes és nyolcvanas évek folyamán további számos közösségi jogi dokumentum született az oktatásügyről, amelyek nagy része témánk szempontjából kevésbé érdekes (például az 1979. dec. 18-i tanácsi határozat az ifjúság többirányú lehetőségét biztosító képzéséről vagy az 1987. dec. 1-i tanácsi határozat a fiatalok szakmai képzéséről, valamint a felnőtt és kereső életre való felkészítéséről stb.), azonban jelzik a megnövekedett érdeklődést az oktatáspolitikai iránt. Kiemelhető az 1983. június 19-i stuttgarti nyilatkozat javaslata a közösségi felsőoktatási intézmények együttműködéséről az európai kultúra és az európaiság-tudat terjesztése érdekében, továbbá az 1984. június 25–26-i fontainebleau-i nyilatkozat az európai identitásról.

Az igazi áttörést az oktatáspolitikában is, mint oly sok más közösségi politiká-

ban (például a regionális politikában is) a nyolcvanas évek vége, a kilencvenes évek eleje jelenti, amikor az „integrációs motor” megint beindul, és az Egységes Európai Okmány, illetve a Maastrichti Európai Unió Szerződés egy sor területen előrelépést hoz. A belső piac létrejötte, az áruk, a tőke, a szolgáltatások és az emberek szabad mozgása ugyanis az oktatáspolitikai számára is új helyzetet és kihívásokat teremtett, szélesebb mobilitási lehetőségekkel és jogokkal rendelkező embereket, rugalmasabb alkalmazkodást kívánt meg.

1988. május 24-én az Európai Tanács és az Európai Közösség oktatási miniszterei határozatot fogadtak el az oktatás európai dimenziójáról (3), amely az 1982–92-es időszakra konkrétumokban rögzítette azokat a feladatokat, amelyeket tagállami és közösségi szinten is meg kell oldani az európaiság ügyéért. E dokumentum szerint a közös uniós célkitűzések közé kerültek:

- az európai identitástudat erősítése a fiatalokban, az európai civilizáció értékeinek, a demokrácia alapelveinek és az emberi jogoknak a megismerése;

- a fiatalok felkészítése a Közösség gazdasági és társadalmi fejlődésében való részvételére az Egységes Európai Okmányban meghatározott feltételeknek megfelelően, a szélesebb gazdasági és társadalmi tér által képviselt előnyök és kihívások tudatosítása a fiatalokban;

- a Közösségről és a tagállamairól való tudás bővítése, illetve annak tudatosítása, hogy mennyire fontos az együttműködés mind az európai államokkal, mind pedig a világ más országaival.

A fenti határozatról 1993-ban bizottsági jelentés született, amely föltérképezte, hogy a tagállamok sora és a Közösség hol tart a célkitűzések megvalósításában. Az egyes tagállamok által beadott jelentések alapján a Bizottság megállapította, hogy a tagállamok „dolgoztak” a határozat megvalósításán, és sikeres lépéseket tettek. Azonban a jelentés későbbi soraiból kiderül, hogy az egyes tagállami elképzelések jelentősen eltértek egymástól, és mivel a Bizottság a szubszidiaritás elvének tiszte-

letben tartása miatt ebben a kérdésben is csupán kiegészítő koordináló funkciókat láthatott el, a különbségek nagy része továbbra is megmaradt.

A jelentésben szó van arról a fontos felismerésről is, hogy a tagállamok tankönyvkiadóit immár közösségi kontextusban kell megítélni. Ennek érdekében pedig felmérések és kutatások szükségesek, amelyeknek eredményeit fel lehetne használni arra, hogy a kiadók jobban tisztában legyenek a tanárok igényeivel, valamint visszajelzéseket kapjanak tankönyveik és oktatási anyagaik esetleges hiányosságairól, illetve felismerjék a más kiadókkal történő együttműködésből fakadó gazdasági előnyöket. A tankönyvkiadók, a szövetségek, illetve az európai intézmények közötti rendszeres információs találkozókkal elő lehet segíteni a fentieket; valamint a Közösségnek a rendelkezésére álló oktatási anyagokról nyújtandó felvilágosítással biztosítani kell, hogy a kiadók a megfelelő információkhoz hozzájussanak. A tagállamok javasolták egy adatbank létrehozását is, amely a tapasztalatcserék eszközéül szolgálhatna.

A tankönyv mint áru

A tankönyv áru, a tankönyvkiadás pedig gazdálkodási tevékenység. Az előbbire a belső piacra vonatkozó közösségi jog, az utóbbira pedig a versenyjog vonatkozik. A tankönyv tehát mint áru elvileg egy határok nélküli belső piacon bármely tagállamban gyártható és bárhol értékesíthető. Persze a tagállamok oktatási rendszereinek különbözősége, a tantervek és prioritásaik különbözőségei, a nyelvi akadályok ezt csak igen csekély mértékben teszik lehetővé, főleg idegen- vagy többnyelvű kiadványok, nyelvkönyvek esetében. Tehát a tankönyv különleges áru a Közösség belső piacán, és csak korlátozottan tudta mind-ezidáig kihasználni a határok nélküli belső piac adta lehetőségeket. Egyébként a tagállamonként különböző szerzői jogi és adójogi szabályozás még mindig akadályba kerülhet a közösségi könyvkiadásnak.

Magára a könyvkiadásra mint gazdálko-

dói tevékenységre a közösségi versenyjog szabályai vonatkoznak, amelyek a szabad versenyt hivatottak biztosítani az Európai Unión belül. A közösségen belül tevékenykedő vállalatokra is ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint bármilyen más gazdasági tevékenység esetén, vagyis a versenykorlátozó megállapodások tilalma (EUSZ 85. cikk), az erőfölényes piaci helyzettel való visszaélés tilalma (EUSZ 86. cikk) és a fúziókontroll (4069/1989 sz. tanácsi rendelet). Azokra a könyvkiadókra pedig, amelyek teljes egészében vagy részben állami vállalatok, illetve ahol a tankönyvkiadás állami szubvencióban részesül, az EUSZ 90., illetve 92–96. cikkei vonatkoznak.

Amint azt a közösségi versenyjogból tudjuk, persze léteznek mentesítések, illetve kivételek a közösségi versenyjog szabályai alól. Például az esetben felmentés adható a 85. cikk alól, ha a gazdasági tevékenység folytán javul az ártermelés, forgalmazás, illetve a technikai fejlődés, vagyis a gazdasági előnyök meghaladják a versenykorlátozásból eredő hátrányokat, illetve a fogyasztóknak előnye származik a tevékenységből. Még fontosabb kivételnek számít a versenyt korlátozó/torzító szubvencionál, ha a kultúra támogatásáról, a kulturális értékek megőrzéséről van szó, illetve közös európai érdek áll a tevékenység középpontjában. Azért fontos a versenyjog szigorú szabályai alóli mentességek és kivételek példaszzerű megemlítése, mert a tankönyvkiadás, esetleg az állami támogatásban részesülő tankönyvkiadás speciális terület, és jellegénél fogva könnyen kaphatja meg a felmentést. Ennek értelmében tehát extraprofit-lehetőségeket, vagy legalábbis az európai dimenziós oktatási anyagok kiadásával járó többletköltségeket, illetve a „méretgazdaságtalanságot” ellensúlyozandó bevételt is jelenthet azoknak, akik a jövőben kihasználják a közös európai témájú tankönyvek, illetve egyéb kiadványok iránti megnövekedett keresletet, ami az oktatás európai dimenziója felé tett közösségi lépések és az Európai Unió polgárokra koncentrált politikája következtében valószínűsíthető.

Európai tankönyvkiadás

Az 1980-as és 1990-es évek folyamán az Európai Unió mind a 15 tagállamában az oktatási rendszerek különböző mélységű reformokon, illetve módosításokon estek át, amelyről összességében elmondható, hogy a központi, regionális és helyi szintek döntési kompetenciáit illetően decentralizáció figyelhető meg. Igaz ez a tantervek létrehozását és alkalmazását illetően is, bár még mindig vannak országok, amelyek az egységes és központilag tantárgyakra lebontott nemzeti tantervet tartják megfelelőnek. Az Unió tagállamai mégis az a tendencia, hogy rugalmasabb, a helyi igényeknek inkább megfelelő tantervek jöjjenek létre. Spanyolország például duális rendszerrel oldotta meg a centralizáció-decentralizáció vitát; az országnak ugyanis van egy egységes központi tanterve, azonban az 1990-ben lefektetett irányelvek szerint regionális, illetve iskolai szinten lehet dönteni a részletekről. (4)

A Közösségben a szubszidiaritás gyakorlatával megegyező decentralizáció az iskoláknak nagyobb függetlenséget nyújt, ami persze együtt jár az iskolai menedzsmentre, a tanárookra háruló feladatok növekedésével. A tankönyvek kiválasztását illetően például még egy olyan erősen központosított oktatáspolitikával rendelkező, a kötelező oktatásban a könyveket a diákoknak ingyenesen nyújtó országban is, mint amilyen Ausztria, a tanár szabadon dönthet a tanítási módszerről, illetve a használandó oktatási anyagokról. (5)

Ami az oktatásra és ezen belül a tankönyvekre jutó támogatást illeti, ott is egyre inkább az a tendencia, hogy regionális, illetve helyi hatósági döntések határozzák meg a pénzek elosztását. Mindemellett az egyes uniós tagállamokon belül is sokszínű kép alakult ki az oktatás finanszírozásá-

ban, hiszen a prioritások regionális és lokális szinten is különbözőek.

Nagy-Britanniában például mind a tankönyvkiadás, mind az értékesítés szabadpiaci keretek között zajlik. A tankönyveket független (nem állami) kiadók gyártják. Sok tanár maga is előállít alternatív tananyagokat, a tanítást segítő füzeteket, könyveket. Az iskolák tantestülete szabadon dönthet arról, hogy mely tankönyveket, illetve a tanárok által készített mely anyagokat használja az oktatásban. Persze a tantestület a döntésénél nem hagyhatja figyelmen kívül a Nemzeti Alaptantervet. Azonban a Nemzeti Alaptanterv csak az angol nyelv és irodalom tanításánál írja elő néhány író, illetve költő egyes műveinek szerepeltetését az oktatásban, egyéb tantárgyakra semmilyen előírás nem vonatkozik, ezért a tantestületi döntés valóban

majdnem teljesen szabad.

Az államnak nincs közvetlen szerepe a brit tankönyvpiacón. Közvetett szerepe ugyan megnyilvánul abban, hogy a Nemzeti Alaptantervet a kiadóknak érdemes szem előtt tartaniuk a tankönyvek szer-

A tankönyv különleges áru a Közösség belső piacán, és csak korlátozottan tudta mindezidáig kihasználni a határok nélküli belső piac adta lehetőségeket. Egyéb-ként a tagállamoként különböző szerzői jogi és adójogi szabályozás még mindig akadályá bármilyen közösségi könyvkiadásnak

kesztésénél, de az állam nem piaci szereplő. Közvetett szerepe érvényesül a Képzési és Tantervi Központon (Qualifications and Curriculum Authority), illetve az Iskolai Tanterv és Értékelő Központon (School Curriculum and Assessment Authority) keresztül. Azonban az állam ezekben sem irányító, csupán segítő, koordináló tényező; a projekteken keresztül működik együtt a kiadókkal minőségi tankönyvek és tananyagok létrehozása érdekében. A projekteken a meglévő oktatási anyagokat vizsgálják, majd az értékeléseket és a javaslatokat szétküldik a kiadóknak, ezzel segítve a munkájukat. Nagy-Britanniában a fenti szerveken kívül csak a Tankönyvkiadók Tanácsa lát el érdekvédelmi szervezatként bizonyos koordináló funkciókat. A Tankönyvkiadók Tanácsa (Educational Pub-

lishers Council) a Kiadók Szövetségén (Publishers Association) belüli alrendszerként tevékenykedik.

A brit tankönyvpiacra tehát összességében elmondható, hogy liberalizált. Nem létezik semmiféle tankönyv-jóváhagyási procedúra, az állami részvétel csupán a szakmai segítségig terjed. Következésképpen a brit tankönyvek tartalmi, formai és árbeli jellemzői is szabadon, a piac függvényében alakulnak.

A brit modellel ellentétben a német tankönyvpolitika szövetségi és tartományi szinten is szabályozottabb jellegű. A német oktatáspolitikáé ugyanis központi alapelvként (7) fekteti le, hogy a tanulóknak anyagi és szociális helyzetüktől függetlenül bármilyen tankönyvhöz és taneszközhöz hozzá kell jutniuk, ezért a tankönyvek és taneszközök költségeit az állami iskolákban vagy egyáltalán nem, vagy csak részben kell viselniük. Az ezen alapelvnek megfelelő törvényi szabályozás tartományi szinten az úgynevezett taneszköz-támogatás (Lernmittelhilfe) vagy az úgynevezett taneszköz-szabadság (Lernmittelfreiheit) fejezetekben található meg, hiszen a Német Szövetségi Köztársaságban a központilag meghatározott oktatáspolitikai alapelvekre és kompetenciákra építve minden egyes tartománynak megvan a saját külön oktatáspolitikája, az ehhez kapcsolódó törvényi szabályozása és oktatási minisztériuma is.

A tankönyvek és taneszközök költségeit az úgynevezett iskolafenntartó (Schulträger) viseli, aki vagy helyi, vagy tartományi szintről kapja rá az anyagi fedezetet. A Schulträger vásárolja meg a taneszközöket, vagyis a tankönyvek és taneszközök tulajdonjoga is őt illeti meg. Ezek után a diákok kölcsönbe kapják az adott tanévre szükséges tankönyveket és taneszközöket (néhány tartományban a zsebszámológépet is). Tartományonként különböző mértékű költség-hozzájárulást kérhetnek az iskolák a szülőktől. Egyes tartományokban ez a hozzájárulás önkéntesen a költségek 50 százalékáig terjedhet. Ezenkívül a tanításban fogyóeszköznek számító füzeteket, tollakat, ceruzát, gyurmát,

rajzeszközöket, festéket stb. általában a szülőknak kell megvásárolniuk, azonban olyan német tartomány is van, ahol ezeket is ingyen kapják a diákok.

Magániskolákban is lehetőség van arra, hogy a Lernmittelfreiheit alapján a tanulóknak ingyen vagy kedvezményesen a rendelkezésére bocsássák a tankönyveket és a taneszközöket, de számukra ez nem kötelező.

Németországban csak az illetékes tartományi minisztérium által jóváhagyott tankönyveket és taneszközöket lehet az iskolákban használni, kivételt képeznek a tanárok által előállított anyagok. A tankönyvjóváhagyás irányelveit központilag határozzák meg (7), amelyek alapján a tartományok kidolgozzák saját jóváhagyási eljárásukat és szabályait.

Tartalmilag egy tankönyv akkor hagyható jóvá, ha megfelel az alkotmánynak és a jogrendszernek, illetve a tantervek által meghatározott követelményeknek. A jóváhagyási kérelemnek mindenképpen tartalmaznia kell az árra vonatkozó adatokat, valamint azt az iskolatípust és osztályt, amely számára a tankönyv készül. Továbbá a kérelemmel együtt a nevezett tankönyvből négy példányt be kell küldeni a minisztériumnak. Ha egy könyvet megváltoztatva újra kiadnak, akkor is jóvá kell hagyatni, de rövidített jóváhagyási eljárás lehetséges.

A tankönyvek vizsgálata tartományonként háromtól hat hónapig tarthat. A jóváhagyási kérelmek benyújtásának határidejét tartományi szinten határozzák meg. A tartományi minisztériumok ugyanakkor a már jóváhagyott tankönyvekre is fenntartják a jóváhagyás megszüntetésének a jogát, amelyet főleg akkor érvényesítenek, ha a könyv nem felel meg tovább a szakmai, pedagógiai és didaktikai követelményeknek.

Ha egy tankönyvet nem hagynak jóvá, akkor a minisztériumnak indokolnia kell az elutasítást. A kiadó kérésére a minisztérium a könyv vizsgálatáról készült véleményezést is megküldi a kiadónak, a bírálók megnevezése nélkül, továbbá azzal a kikötéssel, hogy ezt a kiadó nem hozza nyilvánosságra.

A magyarországi helyzet

Hazánkban a rendszerváltás után speciális helyzet alakult ki a tankönyvellátás terén. Az egész oktatási rendszer elindult egy angolszász típusú, decentralizált, liberálisabb modell irányába, miközben sok területen megtartotta a centralizáltabb, nálunk erős hagyományokkal rendelkező, porosz típusú eljárási módokat. Ez a kettősség jellemzi a tankönyvellátási rendszert is, és okoz időnként ellentmondásos megoldásokat.

A 2004/1991. (HT. 4.) Kormányhatározat kimondta, hogy a közoktatás tankönyvellátása szabadpiaci tevékenység és az 1993. évi LXXIX Törvény a közoktatásról biztosítja a pedagógusok szabad tankönyvválasztási jogát. Az állam mindemellett megtartotta állami feladatként a tankönyvjóváhagyás rendszerét és évente hivatalos tankönyv-jegyzéket hoz nyilvánosságra, de nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az iskolák tankönyveiket ne erről a jegyzékről válasszák.

A közoktatás tankönyveinek kiadásáról 183 kiadó gondoskodik. 150 további kiadó készít még különböző, tanulást, tanítást segítő kiadványokat. Az 1999–2000-es tanévben a közoktatás közismereti tankönyveinek forgalmi értéke 6,7 milliárd Ft volt. Ha a legszükségesebb segédleteket is hozzászámítjuk, akkor az 1999. év forgalma meghaladta a 7 milliárd Ft-ot. Ez 5151 felle tankönyv és segédlet körülbelül 20 millió példányát jelentette. A kínálat a tényleges forgalomnak mind tankönyvfajtákban, mind pedig forgalmi értékben körülbelül a kétszerese volt.

A közoktatás szakmai tankönyveiről kevésbé pontos adatokkal rendelkezünk. (A szakmai tankönyvellátás most van átalakulóban, ott most kívánnak áttérni a szabadpiacos rendszerre.)

Becsült adatok szerint a szakmai tankönyvek forgalmi értéke körülbelül 600 millió Ft, mintegy 20 kiadó ad ki szakmai könyveket, valamint a szakképesítésért felelős minisztériumok maguk is foglalkoznak kiadással.

Ma már csak a Nemzeti Tankönyvkiadó

Rt. az egyetlen jelentős állami tankönyvkiadó. A többi kiadó magánkézben van. A tankönyvpiacra megjelentek a külföldi befektetők is.

A tankönyvpiac szerkezete az utóbbi években jelentősen átalakult. A Nemzeti Tankönyvkiadó piaci részesedése körülbelül 40 százalék. Az utána következő legnagyobb kiadó (Apáczai Kiadó) piaci részesedése 20 százalék. 9 olyan külföldi érdekeltségű kiadóról tudunk, amely jelentős szerepet tölt be a tankönyvpiacra. Piaci részesedésük a közismereti tankönyvpiacra 20 százalék körüli. A legjelentősebb külföldi tulajdonú kiadó a Műszaki Kiadó, amelynek 11 százalékos a piaci részesedése. Emellett a szakmai tankönyvpiacra vezető szerepet tölt be. A kiadó a Wolters Kluwer holland cég tulajdonosa. Ugyancsak ennek a kiadónak a tulajdonába került a Közgazdasági és Jogi Kiadó, az Akadémiai Kiadó, a Calibra Kiadó és az utóbbi időben a Raabe-Klett Kiadó tankönyvkiadó részlege, valamint a Helikon Kiadó is.

A tankönyvellátás rendjét az 5/1998. (II. 18.) MKM rendelet szabályozza. A kiadók által elkészített könyveket az oktatási miniszter nyilvánítja tankönyvvé. A döntéselőkészítést az Országos Köznevelési Tanács Tankönyv és Taneszköz Bizottsága végzi, amely a könyvek szakmai tartalmát és a műszaki kivitelezését is vizsgálja.

A tankönyvek ugyan szabadadások, de a tankönyvjegyzékre kerüléshez feltétel az is, hogy a tankönyv az oktatási miniszter által minden évben meghatározott legmagasabb árnál ne legyen drágább. (Az árkorlát differenciált, terjedelem és kivitelezés szerint).

A tankönyvkiadást az állam csak a speciális célú, kispéldányszámú könyvek esetében támogatja. Pályázati úton ad támogatást a nemzetiségi oktatás, a gyógypedagógiai oktatás, a kis tanulólétszámú szakmai képzés tankönyveinek előállításához, valamint az oktatás fejlesztését célzó, új kísérleti tananyagok elkészítéséhez.

A tankönyveket a tanulók vásárolják meg, de vásárlásukhoz az állam támogatást nyújt.

Az iskolák a tanulók tankönyvvásárlási támogatását az iskolafenntartón keresztül a költségvetésben meghatározott összegben, tanulói létszamarányosan kapják. Ez 2000-ben 2251 Ft volt tanulóként. Ennek az összegnek a 25 százalékát az iskola köteles tartós tankönyvek vásárlására fordítani. A fennmaradó részt az iskola differenciáltan oszthatja szét a tanulók között. A támogatást elvileg csak a tankönyvjegyzéken szereplő tankönyvekre lehet fordítani.

A tankönyvkiadás egyszer egy évben megtérülő befektetés. A biztos „üzemhez” jelentős forgóalpra lenne szükség, amelylyel a kiadók nem rendelkeznek. Ezért hitelre szorulnak. A pénzintézetek szerint a tőkehiányos, forgóalappal nem rendelkező kiadók nem hitelképesek. Így a hitelfelvételhez állami kezességvállalásra van szükség. Az állami kezességvállalású hitelek nem kedvezményesek, legfeljebb a szokásos kereskedelmi kamatot némiképpen csökkenti a készfizető állami kezességvállalás és a banki versenyeztetés. (Jelenleg a kamat a jegybanki alapkamat +1 százalék).

A hitelfelvétel alapja az iskolai megrendelés. A felveendő hitel mennyisége nem haladhatja meg a kiadó iskolai megrendelése értékének az 50 százalékát. Állami kezességvállalású hitel csak a tankönyvjegyzéken szereplő tankönyvek gyártására igényelhető. 1993 óta több mint 12,6 milliárd hitelt vettek fel a kiadók. Hitelbeváltásra csak 2 alkalommal került sor. Ennek értéke nem haladta meg a felvett hitelek 0,4 százalékát. A hitelek futamideje nem haladja meg az egy évet, de a naptári éven áthúzódó. A hitelfelvétel csökkenő tendenciát mutat. Ennek oka a piac stabilizálódásán kívül az is, hogy több jelentős kiadó került részben vagy egészben külföldi tulajdonba.

A kiadók nagy része önállóan forgalmaz. A terjesztés módja kiadónként eltérő. Csak a legnagyobb kiadóknak van egész országra kiterjedő terjesztő hálózatuk. A többiek önálló idény-szállítással, viszonteladókön keresztül, esetleg postai úton forgalmaznak. Könyvesbolti árusítással többnyire csak az évközi tankönyv-terjesztésben találkozunk. Ennek oka a magas kereskedelmi árrés, ami jelentősen megnöveli a tankönyvek árát.

A tankönyvek ára európai viszonylatban igen alacsony. Az európai átlag szerint az egy tanulóra jutó tankönyvcsomag általában az éves bruttó átlagkereset 2 százaléka, Magyarországon (100 ezer Ft havi bruttó keresetet számolva) körülbelül 0,7 százalék. A tankönyvek árának emelkedése eddig még minden évben elmaradt a hivatalos infláció mértékétől. A hazai kereseti viszonyok mellett azonban a szülők számára a tankönyvek megvásárlása így is nagy megterhelést jelent. A családok tényleges megterhelését a tankönyvcsomagok ára jelenti. Ezekről nincsenek pontos adata-

Hazánkban a rendszerváltás után speciális helyzet alakult ki a tankönyvellátás terén. Az egész oktatási rendszer elindult egy angol-szász típusú, decentralizált, liberálisabb modell irányába, miközben sok területen megtartotta a centralizáltabb, nálunk erős hagyományokkal rendelkező, orosz típusú eljárási módokat. Ez a kettősség jellemzi a tankönyvellátási rendszert is, és okoz időnként ellentmondásos megoldásokat.

ink, ugyanis nem tudjuk, hogy az azonos területen felhasználható tankönyvválasztékból milyen arányban rendelnek az iskolák. 2000-ben a tankönyvcsomag-árak (a piaci forgalomból és a tanulói létszámból számolva) átlagosan 6–8 ezer Ft körül mozogtak. Az alsó tagozaton a csomag-ár ennel jóval olcsóbb, a középiskolákban pedig magasabb volt. A csomagok árában a legjelentősebb tételt a nyelvkönyvek képezik. A tankönyveket 1999-ig 12 százalék ÁFA terhelte, azóta a tankönyvek a 0 kulcsos ÁFA-körbe kerültek.

A magyar tankönyvek szakmai tartalmukban és kivitelükben általában nem maradnak el az európai normáktól. Van már megfelelő választék, és a verseny erősödé-

se egyre inkább a minőség biztosításának igényét vonja maga után. Az oktatási dokumentumokban már megjelenik néhol az európai identitástudat fejlesztésének követelménye, de ez még nem kap elegendő hangsúlyt. A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban sem mutatkozik meg markánsan ez az igény.

Jegyzet

- (1) Az oktatásügyi miniszterek 1974. június 6-i határozata az oktatásügy területén való együttműködésről. EK Hiv. Lap: C/98. szám, 2. old.
- (2) A Tanács és az oktatásügyi miniszterek 1976. február 9-i határozata az oktatás területére szóló cselekvési programról. EK Hiv. Lap: C/38. sz. 1. old.
- (3) Az Európai Tanács és az Európai Közösség oktatási minisztereinek 1988. május 24-én elfogadott

határozata az oktatás európai dimenziójáról. In: ZARÁNDY Zoltán (szerk.): *Európa az iskolában – az iskola Európában*. Közoktatási Modernizációs Alapítvány, Bp, 1998.

(4) *A Decade of Reforms at Compulsory Education Level in the European Union (1984–94)*. EURYDICE, 27. old.

(5) *Structures of the Education and Initial Training Systems in the European Union*. European Commission, prepared jointly by EURYDICE and CEDEFOP, Luxembourg, 1995. 283. old.

(6) *Das Bildungswesen in der BRD, Darstellung von Kompetenzen, Strukturen und Bildungspolitischen Entwicklungen für Informationsaustausch in der EU*. Sekretariat der Ständigen Konferenz der Kultusminister der Länder in der BRD, Bonn, 1997.

(7) *Richtlinien für die Genehmigung von Schulbüchern*. Beschluss der Kultusministerkonferenz, 1972.

Koller Boglárka

A gondolkodás tanításának és tanulásának kérdései

Az iskolai oktatásnak mindig is elsődleges célja volt a gondolkodás fejlesztése. De mivel a gondolkodásról való, folyamatosan gyarapodó ismeretek halmaza soha nem vált önálló tudománnyá vagy megfelelően körülírt tudományággá, s mivel az elmúlt évszázadokban az iskola jószereivel csak a legkikristályosodottabb diszciplínák mentén volt képes megszervezni és kiépíteni önmagát, a gondolkodás – néhány kísérlettől eltekintve – soha nem került be az önállóan tanított tantárgyak sorába. Bárha meglepő, de a gondolkodás tanítása parazita természetű jelenség volt mindig is, és lényegében az maradt a mai napig is az iskolában.

Néhány kivételtől eltekintve ugyanis mind az elméletalkotók, mind pedig a gyakorló pedagógusok más tantárgyakban definiálták – s definiálják mai napig is – a gondolkodás fejlesztését. A legtöbb pedagógus, akárcsak a laikus személyek többsége, azt vallja, hogy a gondolkodás „spontán módon”, az egyéni fejlődés természetes részeként, illetve a tantárgyi oktatás „melléktermékeként” fejlődik – noha ez a vélekedés a mai kutatások tükrében már legfeljebb csak részben lehet igaz (Resnick). Az USA-hoz képest Európában különösen lassan változik a gondolkodás tanításával kapcsolatos szemlélet. Amíg ugyanis

az amerikai pedagógiai gondolkodásban és gyakorlatban John Dewey század eleji írásainak köszönhetően jelentős változások történtek a gondolkodástani megítélését illetően, s több olyan pedagógiai áramlat bontakozott ki, amelynek középpontjában állt a gondolkodás tanítása, fejlesztése, addig „Európában az oktatás céljait és módszereit hagyományosan a tartalom, az elsajátítandó tananyag” határozza meg mai napig is (Csapó Benő).

A J. H. M. Hamers, J. E. H. van Luit és Csapó Benő által szerkesztett „Teaching and learning thinking skills” (A gondolkodási képességek tanítása és tanulása) cí-